

Müstiline

Kikka lahing

OlevOlevFeder

Esikaanel maal "Punaarmee süünd". V.K. Dmitrijevski, N.V.Jevstignejev, G.I.Prokopinski
1954.a. (Vikipedia)
Tagakaane fotol Olev Teder

Olev Teder "Müstiline Kikka lahing"

Kikka ja Paju lahingute 98.aastapäevale pühendatud raamatu koostas ja kujundas autor 2017.a.

Sisukord

	Lk
I. Kikka lahingu cellugu	3
II. Vastaspoolte jõud	
Eestlased.....	3
Vastase jõud.....	3
Lätlased.....	4
Vjatkalsed.....	5
Hiinlased.....	6
III. 27.jaanuari hommik	
Sündmused raudteel.....	6
Sündmused maanteel.....	8
IV. Kikka lahing.....	9
V. Müstiline lipulugu.....	13
VI. Kuidas kujundati eestlastes väärarusaamu Kuperjanovist ja Kikka lahingust...	16
VII. Kokkuvõte.....	17
VIII. Millest kirjutasi enamlaste ajalehed?.....	17
IX. Hukkunute nimekiri.....	18
X. Kasutatud kirjandus.....	19

Müstiline lugu leitnant Kuperjanovist

"Vabadussõja-aegsed juhid sarnanesid küünaldele, mis põlesid kahest otsast..."
Soomusrongide divisjoni ülem kapten K. Parts

Tartust Valka sõites läbite poolel teel Rõngu, siis varsti Killinge, seal edasi Kikka bussipeatuse. Vabadussõjas 27.jaanuaril 1919.a. toimus siin üsna verine ja müstilise lõppvaatusega lahing, kus eestlaste võit sai võimalikuks ainult tänu leidliku leitnant Julius Kuperjanovi stiilipuhtalt improviseeritud "kübaratrikile".

I. Kikka lahingu eellugu

Leitnant Kuperjanovi pataljoni imeliste võitude jada algas 1919.a. 5.jaanuari hommikul, kui tema pataljon vabastas Lõuna-Eesti esimese külana Saduküla Jõgevamaal. Järgnesid 13.01. Koogi, Laeva, Kärevere, Visusti, Mullavere, Voldi vabastamine, seejärel üheskoos soomusrongidega Tabivere, Kärkna ning 14.jaanuari keskpäeval Tartu linna vabastamine. Pärast lühikest puhkust saadeti pataljon Elvasse, kus koostöö soomusrongidega jätkus. Rõngu vabastamisel 25.jaanuaril osales ka leitnant Einbundi kooliõpilaste Tartu Kaitsepataljon.

Partisanide pataljoni 4.roodu ülem J. Unt (vt.7): „Ainukese väeosana omasid Kuperjanovi partisanid oma suurtükipatarei. Oma patarei saamisega oli alguses tegemist küllalt. Algas see 25.jaanuaril Puka mõisa juures. Kuperjanov tegi korralduse patarei meeskonna moodustamiseks, kuna pataljonis suurtükiväelasi leidis. Oli ka üks suurtükiväe allohvitser Lond, kes määrati esimeseks patarei ülemaks.“

26.01. puhkas leitnant Kuperjanovi pataljon kõik Puka mõisas ning oodati järele meie soomusronge, sest raudtee oli enamlaste poolt tõsiselt rikutud. Leitnant Einbundi Kaitsepataljon suundus nüüd Rõngust edasi Pikasillale (Võrtsjärve lõunatipus), kus tegutses vaenlase 49.kütipolgu 9.rood. Einbundi pataljoni koosseisus võitlesid väga teotahelised, kuid kogenematud Tartu kooliõpilased, kellele Pikasilla vallutamine osutus siiski ülejõu käivaks. Mõistes, et Valga vallutamise tõhusust kahandab Kaitsepataljoni nõrkus, lähetas Kuperjanov samal päeval Pikasillale appi ühe oma roodu, kus teenisid vanemad kogemustega sõjamehed (Itn.J. Unt, 120 meest).

Kuperjanov Pukast (9): "Olen ise oma võitudest vähe toibunud. Nüüd rehkendan ja kaalun, kuidas edasi toimetada ja olla. Praegu on vagune, enamlased hakkavad endid vähehaaval koondama, vannuvad kolmekordsete sõnadega ja lubavad kõik pihuks ja põrmuks teha, kuid edasi tulla kardavad. Täna saatsime vaenlasele tema enese suurtükkidest mitu pirmi. Kui tegemist tuleb teha, siis mõseme nii, et punastel suled lendavad..."

II. Vastaspoolte jõud

Eestlased, Puka piirkonnas viibis 27.jaanuari hommikul Kuperjanovi pataljoni kolm roodu kokku 360 sõjamehega, lisaks ratsakomando ca 25 mehega, 4 kerget ja 2 rasket kuulipildujat, 3 miiniloopijat, sõjasaagina saadud 3 rasket kuulipildujat ja 7 suurtükki ning kaks soomusrongi 300 meheline täisrelvastuses dessandiga - kõik kokku ligi 700 sõjameest.

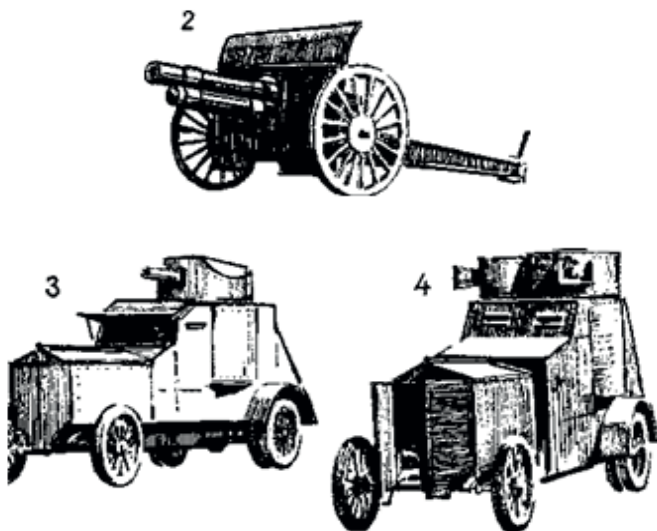
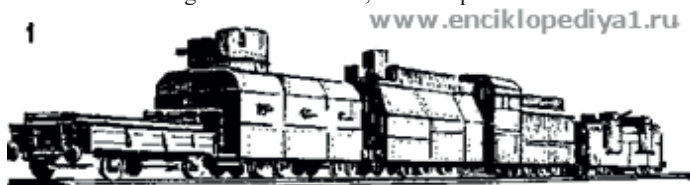
Vaenlaste jõud piirkonnas kokku ca 2300 sõjameest (vt.5, 15): "1. Läti kütipolk - 650 meest ja 6 kuulipildujat, 4. Läti kütipolk (kaks pataljoni) - 850 meest (50% lätlased) ja 24 kuulipildujat, 9. Läti kütipolk, 4 kuuetollist suurtükki, 4 neljatollist ja 9 kolmetollist suurtükki", Vjatka 83.

polk (600 meest) ja Siberi 53.laskurpolgu osad, hiinlaste miinidivisjon (250 meest neist 216 hiinlast), 8 kuulipildujat. Raudteel liikus kaks soomusrongi..."

Vaenlase jõud on nähtavasti veidi ülepaistatud ning täpset arvu on raske välja tuua, sest polgud ei olnud pärast kaotusi Elva all enam täies koosseisus - lüüasaamiste tõttu formeeriti neid pidevalt ümber, osasid täiendati, teisi saadeti kurnatuna tagalasse.

Ajaleht "Põhja Kommuuna" (5) kirjutas Petserist: "29.01. jõudsid 40 kaitseväelast, kes Valka kaitsesid, siia... Surmani väsinud meeste kehasoojus oli alla 36 kraadi."

Soomusrongide divisjoni ülema kapten Partsi andmeil (3) oli raudteel liikuv punaste soomusrongil 2 vagunit 3-tolliste suurtükikidega ja 8 kuulipildujat, kuulipilduja vagun 8 kuulipildujaga, soomustatud platvorm 3-tollise suurtükiga ja 1 kuulipildujaga taha tulistamiseks. Rongi ülemaks madrus, dessanti peal ei olnud.

Punaväe raskerelvastus: 1 - soomusrong, 2 - 3-tolline (76,2mm) kahur, 3 - soomusauto kerge kahuriga, 4 - soomusauto kuulipildujaga (Vikipedia). Üks taoline soomusauto ründas kuperjanovlasi enne Kikka lahingut Vaardi külas.

Lätlased. Kapten Parts (3): "Puka all sai Tukkumi polk raskesti lüüa. Kuperjanovi partisaanidelt said need maailma sõjas vilunud veteraanid säärase nahataie, mida sakslasedki Riia all neile anda ei suutnud, ühes lahingus tormas Kuperjanov ratsa tukkulaste 48-liiniste haubitsate

patareile kallale. See sündis nii kiiresti, et punased suurtükkidele enam ei jõudnud ette rakendada hobuseid, et neid ära viia."

Vjatkalsed (10, 13). On huvitav ära märkida, et 27.01. Puka piirkonda Mägiste pooljaama toodud 83. kütipolgu sõdurid pärinesid Vjatka kubermangust, mis kuulus alates 1918.a. Uurali sõjaväeringkonna alla. Nimelt lülitati 1919.a. jaanuari alguses Eestit vallutanud 7. armee koosseisu Uurali ringkonna 10. diviisi, mille alla kuulus ka Vjatka 83. polk. See suunati siia kaugelt Kotelnitši linnast Vene kodusõja kagurindelt. Komissaride meelehärmiks tõid vjatkalastel oma sõjakusega kaasa ka uhkuse ning nõudlikkuse. Mitmeid kordi Eesti pinnal korraldati streike ning keelduti lahingusse astumast, sest küll puuudusid kahurid siis jälle kuulipritsid.

Vasakul: Punaarmee talvine välivorm. Paremalt: vjatkalaste käiseembleem nende kodukandis (Vikipedia).

Kuna tegemist oli Vene kodusõja kagurindelt saabunutega, siis tuleb ära märkida, et selle piirkonna Nõukogude võim võttis 1918.a. kasutusele vormikuu käisel kantava puna-kollase embleemi (15x11cm), millel kujutatud svastikasse olid põimitud tähed RSFSR (Vene Föderatsiooni Nõukogude Sotsialistlik Vabariik). Et sümbolit kasutati Siberi elanike poolehoidu võitmiseks ning Eesti jaoks see midagi ei tähendanud, siis vaevalt seda siinmaal ka kanti. Vjatka 83., 84. ja Permi 86. kütipolgud võitlesid nii Lõuna kui Viru rindel.

Hiinlased. Hiinlaste Miini-purustusdivisjon sõitis rongis, kus lisaks neile veeti ligi tonni lõhkeainet - püroksiliini, hobuseid ja muud kraami. Hiinlased allusid oma sõjaväe määrustele, kus karistusena oli ette nähtud 100-150 kepihoopi. Hiinlasi kasutati vangide piinamiseks ning punaväelaste korrale kutsumiseks.

Hiinlased Vabadussõjas (kogumikust "Eesti Vabadussõda 1918-1920". 1951.a.)

Ajaleht "Vaba Maa" (12): "Vangilangenud enamlaste ohvitser seletas, et hiinlased väga arad olla. Kui paar meest haavata juhtuvad saama, jooksevad kõik teised laiali."

III. 27.jaanuari hommik

Sündmused raudteel

27.01.hommikul sõitsid 2 meie soomusrongi Pukast edasi Valga suunas. Kuperjanov jagas oma pataljoni kolm roodu kaheks üksuseks: a) 1 rood lipnik Riives juhtimisel liikus paremal pool raudteed (kuni 1km) Kuigatsi mõisa ja sealt Õru (Õruste) suunas; b) 2. ja 3. rood mööda Tartu - Valga maanteed. Soomusrongide dessant liikus sõidusuunast vasakul pool raudteed (kuni 2-3km). Mägiste pooljaamas sõitis soomusrongidele vastu vaenlase rong, mis laadis maha eelkõneldud Vjatka 83. polgu ühe pataljoni. Polk löödi meie esimese soomusrongi nr.2 poolt nõnda segi, et sõjamehed taganesid Kuigatsi mõisa poole, kuhu oli parajasti teel Kuperjanovi 1. rood. Kell 8.45 vallutati soomusrongide abil Kuigatsi mõis. I roodu ülem lipnik Riives teatas: „...kell 9 taganevad väed korratult, maha pillates igaugust kraami. Anname tuld. Teel hästi palju vaenlase haavatuid talumajades peidus. Kell 11 kõik korras, tungime peale kiirel sammul...“

Vasakul Vändra apteeker Eduard Johanson. Määrati Kuperjanovi pataljoni I roodu 16.01.19. Tartus. Meie väeosade talisinel ei erinenud Punaarmee omast, kanti saksa kiivreid, aga palju ka sõjaväe papaahasid, nagu punaväelasedki.

Paremal väeosade liikumine: Pukast lõuna (alla) poole liikusid a) Tartu-Valga maanteel (valge ja pruuniga) Kuperjanovi 2. ja 3 rood. b) Kuperjanovi 1.rood (raudtee ja maantee vahelisel alal), c)raudteel (mustaga) - soomusrongid ja teisel pool raudteed - soomusrongide dessant (Maa-ameti kaart).

Postimehe sõjakirjasaatja soomusrongilt:

„ Meie soomusrong sõitis kõige ees. Punaseid oli kogu polk (83.kütipolk) mõlemal pool raudteed ketis. Avasime nende pääle kõikidest kuulipildujatest marutule. Seda ei kannatanud nad välja ja pistsid põgenema... Keeni jaam langes hommikul kell 10 meie kätte...“

H.Hakk soomusrongilt nr.2 :

„Kõik soomusrongid liikusid hommikul ühe teise järel, Nr.2 kõige ees, Keeni poole. Sel päeval olid punaste soomusrongid eriti agarad meile vastu hakkama. Mitu korda tungisid nad meile kallale, kuid iga kord löödi nad tagasi. Ühe vahiputka juures olid venelased mahalaadinud oma abiväge, terve Vjatka polgu. Omas askelduses ei märganudki vjatkalased, kui meie nende keskele sõitsime. Ootamatu tulega löime polgu laiali. Hulk surmuid ja haavatuid jäi maha. Ellujäänud põgenesid kabuhirmus. Maha loobiti enda ümbert kõik, mis vähegi võimalik. Umbes kell 10 hommikul jõudsim Keeni jaama...“

Keeni jaamas langes meie vägede kätte kaks vastase rongi, ühes neist põles vagunisse sisse 35 hiinlast, leiti hiinlaste ametipitsat, isikudokumente ja teisest avastati 9. läti polgu staabi kantselei ja hulganisti sõjavarustust.

"Rindesõdur jutustab (6):

Keeni all. Ettevaatlikult vagunile lähenedes tõugati uks lahti ja käsutati:

„Ei kitaitsõ, võhadi!“ (Hei hiinlased väljuge!). Selle asemel, et väljuda, pistsid hiinlased püssiotsad välja, ilma et nad oleksid tulistanud. Ei teatud, mis hiinlased kavatsesid. See vaikimine ja viibitus häiris meid. Paar meest hiilisid lähemale. Nad heitsid vagunisse käsigranaate. Vaguni sisemuses tekkis plahvatuse tagajärjel tulikahju. Hiinlased ulusid, kuid ei väljunud. See polnud just meeldiv olukord. Viimati üks vateeritud riideis hiinlane hüppas vagunist välja ja pani jooksuma. Nägime, et ta riided põlesid. Vagunist kostus plahvatusi ja keegi ei tahtnud lähemale minna...“

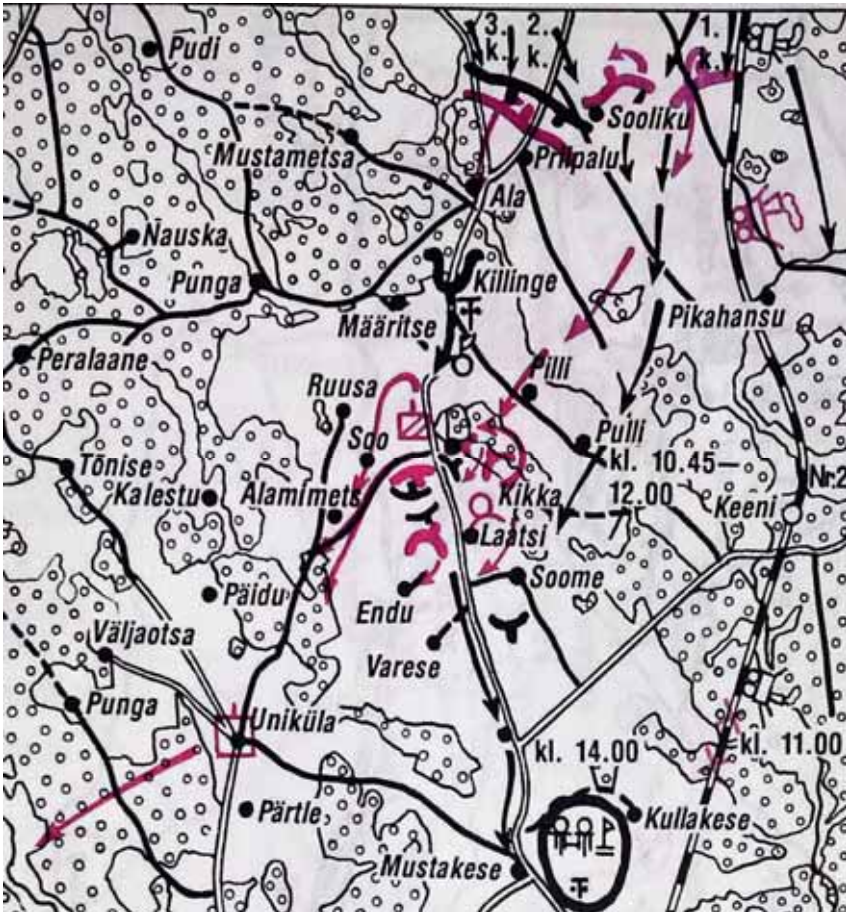
Sündmused maanteel

Partisanide pataljoni 2. ja 3. rood liikusid mööda Tartu-Valga maanteed otsides läbi teele ette jäävaid talusid. Kell 7.15 astus Vaardi küla all (Kuigatsi-Tartu maantee ristmikust veidi põhja pool) lahingusse teistest eespool olev 2. roodu osa, kes tegi luuret. Teel sõitis neile vastu vaenlase soomusauto, mis sunniti kuulipilduja tulega taanduma. Samas hukkus päeva esimene kuperjanovlane A. Briks, leiti ka surnud lätlane ja hiinlane. Kogu Kuigatsi-Mägiste liinil algas vaenlase armutu tagaajamine.

Ltn. O. Pirn (2): „Kell 10.00 jätkasid roodud liikumist“. Reele asetatud raskekuulipildijad asusid III roodu eelsalgaga rooduülema ltn. Pekarski juhatusel taanduvate punaste jälitamisele. Nende ja peajõudude vahel liikus reservis mõõkadega varustatud partisanide ratsakomando, kes suunati nüüd eesliinile ning kes ratsutasid peatumata kuni Keerdi koolimajani, korjates teelt relvi ja sealt suunduti Priipalu kaudu aina edasi.

2.rood jätkas liikumist ahelikus kahel pool maanteed ja 3.rood umbes 0,5 km neist tagapool. Sidemees raudtee pool liikuva 1.rooduga oli vahepeal kaduma läinud. Saates ratsaniku 1.rooduga sidet looma 2.ja 3.rood jätkasid piilurpaaride julgestusel edasiliikumist. Ratsavirgatsitel tuli metsateede kaudu pidada sidet ltn. Kuperjanovi ja raudteeäärse 1. roodu vahel. Ltn. Kuperjanov ei olnud veel saanud informatsiooni 1. roodu tegemistest, sest „sideloomiseks saadetud virgats oli kadunud.“

Skeem 1. Kikka lahing (4).

Kaardil on näha Kuperjanovi 1., 2. ja 3. roodu asukohad (ül.servas) ja liikumine mustade nooltega. Raudteel liiguvad meie soomusrongid. Taganev vastane läheneb Soolikult Pilli talu suunas (punasega). Soomusrongid, olid rindeliinil kõige ees ning vallutasid Keeni jaama kell 10

IV. Kikka lahing.

O.Pirn (2): „Kella 10.45-ks jõudsid roodud Kikka talu kohale. Metsast läbiliikumisel oli distants roodude vahel vähenenud...”

Kuperjanovi eel-luuesalk liikus sel ajal peajõududest kaugemal ees Mustakese suunas. Kikka lahing algas kell 10.45 kui mööda metsateid taganevad punased sattusid Kuperjanovi peajõududega (ca 210 sõjameest) kokku Kikka-Laatsi talu maadel.

Meie vägede ägeda pealetungi tõttu tekkis rindel olukord, kus vaenlase erinevate polkude osad olid üsna suurele alale laiali hajutatud. Suurem osa 83.kütipolgust (umbes 600 meest koos 50-meheline ratsaeskadron) taandus pärast meie soomusrongide edukat pealetungi alates kella

9-st raudteelt Tartu-Valga maantee poole, kus erinevalt lumistest metsateedest on palju hõlpsam liikuda, omade juurde pääseda ning saada tuge maanteel liikuvalt soomusautolt.

Mägiste pooljaamast kuni Kikka taluni on umbes 7 km. Taludevahelistel radadel peeti vastase poolt kinni Kuperjanovi ratsavirgatsid, kelle ülesanne oli hankida andmeid raudtee tiival tegutseva 1. roodu kohta. „Meie maakuulajad saivad kohaliku elaniku äraandmise läbi osalt surnuks pistetud (Joh.Allik). Üks langes vangi.“ Sidemeeste kaotuse tõttu puudus Kuperjanovil informatsioon tema pataljoni suunas lähenevast punasest polgust ja nii tekkis ohtlik vastasseis Laatsi ja Kikka talu maadel.

O.Pirn (2): „Mägiste jaama suunast taanduv vaenlane oli vahepääl jõudnud Targuni-Kambi talu metsa ja säääl meie piilurpaarid kõrvaldanud kohalikkude elanikkude äraandlikkuse tõttu, ühte neist tääkidega surmates, teise vangistades. Metsas olevad punased jätkasid taandumist vasakult maanteed Valga suunas. Kikka talu lagedal väljal märkasid partisanid oma kõrval metsast väljatulemas suurt ahelikku. Et liikumise suund oli ühine arvati olevat oma 1.rood ja imestati, et see nii suureks oli paisunud. Ka punased olid teadmatuses, pidades partisane seltsimeesteks.

Külj-külje kõrval punastega edasi liikudes märkas partisanide vasak tiib peagi eksitust, sest mõne sammu kaugusel olles kuulsid nad venekeelseid kõnelusi ja nägid, et mehed olid kõik riietatud hallidesse sinelitesse. Olukorras aru saades tormas partisanide vasak tiib hurraaga peale. Vaenlased, kes asusid metsa lähedal, jooksid sinna tagasi, kuna partisanidele lähemal olijad viskasid püssid maha ja andsid alla. Kohe selle järele algas partisanide seljatagant kõva laskmine ja minut hiljem ilmus metasservale ahelik, kes võttis lagedale väljale jäänud partisanid kõva tule alla.

Punased tungisid seljataga kiiresti maanteeni, kus neile langes saagiks partisanide 3.roodust 1 kuulipilduja. Pataljoni vasak tiib (nüüd juba parem) kaotas seljatagant tuleva tule all enesevalitsemise. Seisukord oli seda meeleheitlikum, et roodud metsast välja tulles suuretsi sügavusse veninult, sugugi lõõgivalmis ei olnud ja hulk mehi veel metsaserval teel olles 75-100 sammu kauguselt punaste tule alla sattusid."

Skeem 2. Kikka lahing lähivaates. Punasega: vastase asukoht rünnaku alguset kuni taganemiseni läände-edelasse; mustaga: Kuperjanovi roodude paiknemine: 1. - kaugemale jõudnud 2.roodu osa, kelle teadmatust kasutas Kuperjanov uuel rünnakul ära; 2. - kahe-suunalise marulise tulistamise all olnud 2.roodu osa, mida juhtis ltn. Saar; 3. - 3.rood, kelle suunas avati eriti äge tulejõud, mehed segunesid punastega ning ltn. Piip (Kuperjanovi adjutant) oli sunnitud hoiatama omade tulistamise eest.

"Lahingurivi kipub täiesti kaduma ning sügavas, kohati põlvini ulatuvas lumes edasirühkivaid mehi on raske korrale kutsuda. Ohvitserid karjuvad hääled kähisema, sõdurid aga ei kuule neid või mõistavad võõriti. Keegi ei näi enam teadvat, kus asub ta alaline parem- või vasakpoolne naaber, kus jao- või rühmaülem, ning kelle komandosõnu ta peab kuulama, sest neid sajab igalt poolt..."

Tihedad punaste ahelikud ilmuvad nähtavale mitmest suunast korraga. Nende ridadega on palistatud terve metsaveer ning lai talueelne põld. Surmkindlad oma edus, tungivad nad võidukisaga partisanide tiibadele..."

"Kriitilise seisukorra likvideeris leitnant Kuperjanovi külmaverelisis. Ta kasutas paremal pool maanteed 2.roodust kaugemale ette jõudnud meeste teadmatust olukorrast ja käsutas nad vasturünnakule. Oma lähemas ümbruses pea kaotanud ja laialijooksnud mehi mahalaskmisega ähvardades kogunesid ka need rünnakule mineva grupi juurde."

Ed.Grosshmidt (4): „Lumel lamavatest inimkehadest üle hüpates tormab juht oma salgaga otse enamlaste ahelikku, kus tekib käsivõitlus. Samal ajal katsub õnne ltn.Saar 2.rooduga vaenlase tiivale surudes. See annab osaliselt tagajärgi."

Aleksander Raukase maal „Leitnant Kuperjanov“. Aleksander teenis 1922/23 a. Kuperjanovi pataljonis. Oma tööga tegi ta sügava kumarduse pataljoni asutajale ja kangelasele, kes oli alati valmis astuma vaenlasega kasvõi käsivõitlusse.

O.Pirn: "Leitnant Kuperjanov läks koondunud grupiga rünnakule maantee suunas, kuna parem (endine vasak) tiib kainestus ltn.Kuperjanovi rünnakust ja tormas omakorda päälle metsa suunas. Vastane ei suutnud rünnakule vastu panna ja põgenes paaniliselt läänepoolse metsa relvi ja varustust maha jättes, nende hulgas ka varem partisanidelt võetud kuulipilduja. See lühike lahing läks pataljonile aga väga kalliks. Kikka talu väljadelt korjati 1 ohvitser (lpn.Annuk) ja 9 sõdurit langenutena ja anti abi 5 haavatule. Punastel jäi maha 35 langenut ja 6 vangi."

Kunstnik Louis Pavel „Vennad Paavelid“ (Tartu 1942.a. õli).

Louis Paveli kaks onu teenisid Kuperjanovi pataljonis ja hukkusid Vabadussõjas: Jakob Paavel Kikka lahingus 27.01.19. ja Leonhard Paavel Paju lahingus 31.01.19. Maalil toetab Leonhard raskelt haavatud Jakobit. Vabadussõjast eluga pääsenud kolmas vend Villem Paavel asus tööle Laatre surnuaia vahina, et kaitsta vabadussõdalaste haudu Vene okupatsioonivõimude viha eest. Maal hävis 1944.a. augustis Tartu pommitamisel. Foto maalist pärineb Indrek Hirve erakogust.

V. Müstiline lipulugu

Ltn.Kuperjanov rääkis hiljem abikaasa Alicele, kuidas ta vastase lipu oma valdusse sai (9): „Mis siin enam teha jäi? Mõtlesin, et ma elusalt end küll nende kätte ei anna, kuid „Mauserile“ vajutamiseks kulus küll ainult üks sekund. Kuni see veel hilja polnud, tuli päästa, mis päästa andis. Aga ega siis meeste elu minu omast odavam olnud. Ja nii leidsingi pääsutee, pataljoni päästis“.

Ed.Grosshmidt (4): "Ühe langenu juurest leiab Kuperjanov punase lipu, tõstab selle pea kohale ja hakkab lehvitama. Selline trikk toob asjasse ootamatu pöörde: enamlased katkestavad tulistamise jalamaid, pidades seda mingiks märguandeks oma väejuhi poolt.“

Vastase tulistamine lakkas, vaenlane taandus metsa rüppe ning seal edasi läände ja edelasse Uniküla-Hummuli suunas. 83.polgu lipp jäigi meie kätte. Tuleb ära märkida, et partisanidele ei olnud see esimene kord vastaselt lipp ära võtta, sama juhtus 5.jaanuaril Saduküla mõisa ootamatul öisel ründamisel. Tollal jättis 49.kütipolgu üks rood oma lipu suurest hirmust maha.

Pildil 49.kütipolgu lipp, mille sai 6.01. meie 2.diviisi ratsaeskadron Kärstna mõisast. Esimesed väeosade lipud ilmusid Punaarmeele 1918.a. juunis. Algul olid need erinevate suuruste ja kirjadega. Need annetati väeosadele kohalike võimude, partei, ühiskondlike organisatsioonide või tehaste tööliskollektiivide poolt. Vene armee sõduritele oli läbi aegade õpetatud, et lipp on väeosa reliikvia, mille kaotamine tähendas suurt häbiplekki. Vastutust lipu säilimise eest kandsid kõik sõjaväelased, eriti aga need, kes pidid seda otseselt valvama. Lipu kaotus lahingus tähendas süüdlasele surmanuhtlust. Lipp kuulus alati väeosa juurde, isegi lahingutegevuses, kuid tingimusel, et see ei satuks vastase kätte. Eriolukordades, kus lippu ei olnud võimalik päästa, tuli see komandöri käsul hävitada.

K. Parts (3): "Kuperjanovlaste seisukord muutus enam kui kriitiliseks. Kolm kuulipildujat oli juba kaotatud. Mis aga edasi sündida võis, seda ei teadnud keegi. Sõdurite hulgas tekkis segadus ja paanika. Selles olukorras leidis Kuperjanov veel viimase tee — vast aitas veel häbemata julgus. Märgates, et roodu parem tiib ei saanud veel aru, et vaenlasel pealetungimise kavatsus, kargas Kuperjanov meeste ette, hüüdes: „Poisid, tormijooksule! Vaenlane taganeb!!“ Mehed ei tulnud siiski järele. Nüüd tormas Kuperjanov, revolver käes, meeste sekka. See mõjutus aitas. Mõnikümmend meest ja paar ohvitseri litsusid Kuperjanovi järele tormijooksule."

"Seisukord on meeleheitlik. Hetkeks tekib täielik segadus. Kaob igasugune rivikord. Osa mehi seguneb punastega, täiesti pead kaotades... Siin-seal varisevad mehed kokku tapva risttule alla sattudes.Mõned kuulipildujad satuvad juba vaenlase kätte. Asi ähvardab juba minna tõsiseks. Seal märkab Kuperjanov, et meie aheliku parem tiib peab veel vastu. Ta jookseb otsustavalt sinna. Mehed järgnevad kohe juhi kutsele..."

Leitnant Kuperjanov (9): "Mis siin enam teha jäi? Mõtlesin, et ma elusalt end küll nende kätte ei anna, kuid „Mauserile“ vajutamiseks kulus küll ainult üks sekund..." Vaata ka esikaane pilti. Punaarmee rünnakul (Vikipeedia)

Piltidel kujutatud lahingustseenid ei erine palju Kikka lahingu neist hetkedest, mil leitnant Kuperjanov otsustas teha viimse rünnaku tulistades oma Mauseri kuulidest tühjaks, leida kiirelt mõne hukkunu relv ning lootuda sellele, et tema mehed talle järgnevad. Juhtus aga nõnda, et edasi tormates vedeles laipade vahel äkki punane lipp, mis andis talle millisekundi jooksul täiesti uue idee - lippu ülesse tõstes võib ta pääseda vastase kuulirahe alt, sest lipu tähtsust arvestades on selle hoidja teisejärgulise tähtsusega. Meeletus lahingumõllus kuulirahe all ei ole aega analüüsida parimate tulemuste võimalusi ega lahata sõjakoolis õpitut, päästab vaid spontaanne ja meisterlikult improviseeritud trikk. Sel hetkel kui leitnant Kuperjanov loetud sekundite jooksul punast lippu keerutades lehvitas, olid tema sõjamehed alustanud hoogsat rünnakut. Siis sündiski tõeline ime: vastane peatas äkitselt tulistamise, loobus kätte võidetud kuulipildujatest ning põgenes haavatuid maha jättes kabuhirmus metsa rüppe.

Vastase petmiseks professionaalselt teostatud stiilipuhas sõjalis-taktikaline käik kiirelt muutuvate sündmuste käigus iseloomustab partisanide juhti kui ülimalt leidlikku lahinguohvitseri, kes enese elu teadlikult kaalule pannes päästis oma alluvad üsna lootusetust olukorrast.

A. Olep (9): „Ainult Juliuse hulljulgus päästis meid... Partisanid panid esialgu visalt vastu, kuid lõpuks hakkas läbisegi laskmine ja sündis väike segadus. Seal pistis Julius, kes kogu asja tõsidust oli jälginud, ees jooksma, ise karjudes: „Hurraa, poisid! Punased põgenevad!“ Mõtlesime esialgu, et ta on hullunud, sest mis mõte oli otse punaste sülle joosta. Esialgu järgnesid Kuperjanovile küll ainult üksikud mehed, kuid hiljem, hoogu sattudes, tormasid kõik

punaste kallale. Ühelt surmasaanult punaselt selle polgu lippu haarates ja kõrgele tõstes tormas Kuperjanov edasi. See viis punased segadusse, nad jätsid laskmise järele ja pistsid käputäie meeste eest plehku. Niisugust olukorda ei tahaks küll enam üle elada."

Kell 12.30. „Kui kõik roodud olid sideme loonud, hakati kell 12.30 edasi liikuma."

VI. Kuidas kujundati eestlastes väärarusaamu Kuperjanovist ja Kikka lahingust

Rahva hulgas levivad rohked väärarusaamad süüdistavad leitnant Kuperjanovit Kikka lahingu põhjustes ja suures hukkunute arvus. Eesti Kaitsejõudude major Paul Villemi kasutas oma 1937.a. väitekirja kirjutamisel Kuperjanovist erinevate sõjameeste mälestusi, millest noppis välja eelkõige asjatundmatud ning negatiivse kallakuga arusaamad (14, lk.263). Näiteks kirjutas ta: „Katastroofiliseks kujuneda võiv olukord Kikka talu juures, kus Kuperjanovi partisanid liikusid kolonnis *ilma igasuguse julgestusosata*, lahenes meile õnnelikult peamiselt selle tõttu, et seal polnud vastaseks *punalätlased*, vaid hoopis nõrgema moraaliga *vene punakaart*."

Kõige lugupidamise juures ei saa major Villemi negatiivses kontekstis öelduga nõustuda, et justkui olevat „Kuperjanovi partisanid liikunud *ilma igasuguse julgestuse osata*". Arhiivimaterjal kirjeldab siiski üsna selgelt (2): "Kell 10.00 jätkasid roodud liikumist. *Reele asetatud raskekuulipildijad* asusid III roodu *eelsalgaga* rooduülemale ltn. Pekarski juhatusel taanduvate punaste jälitamisele. Nende ja peajõudude vahel liikus *reservis* mõõkadena varustatud partisanide *ratsakomando*, kes suunati *nüüd eesliinile*. 2.ja 3.rood jätkasid *piilurpaaride julgestusel* edasilikumist. Ratsavirgatsitel tuli matsateede kaudu *pidada sidet* ltn.Kuperjanovi ja raudteeäärse 1. roodu vahel..." Ehk piisab tõestuseks!

Samuti tundub küüniline olevat major Villemi lause teine pool, et punavenelased (83.Vjatka polk) olevat justkui nõrgema moraaliga ning võitlusvõimega, kui punalätlased.

Loeme, mida ltn. O.Pirn (2) kirjutas lätlaste kohta: "Puka alla oli (25.01.19) punastele abiks jõudnud kuulus 6. Tukumi polk (lätlasted), kes ilmasõjas Üksküla all paljud sakslaste pealetungid tagasi löönud ja nüüd vanade vilunud ohvitseride juhatusel töötas ning suurtükkide ja kuulipildijatega varustatud oli. *Partisanide ees taandusid nad siiski paaniliselt...*"

Kapten K.Parts (3): "Puka all sai Tukkumi polk siiski raskesti lüüa. Kuperjanovi partisanidelt said need maailma *sõjas vilunud veteraanid säärase nahatäie*, mida sakslasedki Riia all neile anda ei suutnud."

Vahetult enne Kikka lahingut O.Pirni mainitud "taanduvad punased" olidki justnimelt "kõrgema moraaliga" lätlasted, kes maanteel koos oma soomusautoga partisanide hoogsalt rünnaku tõttu Valga poole plehku panid.

Asjaolu, et punalätlased Kikka lahingu eelsetel ja -järgsetel päevadel (Paju lahing) kuperjanovlastelt häbiväärselt lüüa said ajendas neid ka hiljem Valgas kätemaksule. Albert Kivikas (16) kirjeldas seisukorda vabastatud Valgas: „Õudne ja tühi oli Valga, nii tühi, nagu oleks kogu elanikkond kuhugi ära saadetud või maha tapetud. Läti punased kütid olid hukanud inimesi sadade kaupa, olid pannud tapetavad ise endile haudugi valmis kaevama, kuhu nad pärast langesid vinguvatest kuulidest purustatult. Hukatud olid peamiselt eestlasi ning need ei olnud julgenud viimastel päevadel enne linna langemist tänavail oma emakeelki kõnelda.“

Kikka lahingus olid vastase väed väga suure ülekaaluga ja eelispositsioonil (3 meest meie ühe vastu), mistõttu meie käputäie sõjameeste saavutatud võit Kikka lahingus ei tulenenud sugugi mitte vastase sõjameeste madalast moraalisemest, vaid leitnant Kuperjanovi oskuslikust sõjalise taktika rakendamisest. See oli nõnda ja vaielda ei ole siin mitte millegi üle.

Major Villemi väitekirjast loeme Kuperjanovi kohta siiski ka lõigukese positiivset, mis teeb mõtetuks väitekirjas esitatud negatiivsuse (14, lk.167): „...meie taktikalisele juhtimisele andis pealetungil ilmet väeosa ülem ja kaader... Näiteks Kuperjanovi- ja Sakala partisanid arendasid algusest peale äärmiselt aktiivset tegevust ja nad pidasid sellest põhimõttest kinni ka hiljem. Teised väeosad (näit.7.polk) said aga kuulsaks oma passiivsusega.“

Varem on kirjeldatud Kikka lahingut veel ühest väärast vaatevinklist, kus Kuperjanov olevat justkui tormanud oma pataljoniga sügava kiiluna vaenlase aladele. Arhiivimaterjalide põhjal taolist sissetungivat kiilu kusagilt välja ei loe ning ka kaarti vaadates võime veenduda, et soomusrongid olid Kikka lahingu alguse kellaajal juba Keeni ja Kullakese vahelises lõigus ehk palju kaugemal, kui Kikka lahingu asukoht rindejoonel (vt. skeem 1: "soomusrong kell 11" asukoht).

VII. Kokkuvõte

Kikka lahingu põhjused:

- 1) 27.jaanuaril 1919.a. löi meie soomusrongide võimas rünnak alates Pukast eeldused enamlaste massiliseks taganemiseks raudtee ja Tartu-Valga maantee vahelisettesse metsadesse;
- 2) samamoodi taganesid vastase jõud Kuperjanovi pataljoni rünnakul mööda Tartu-Valga maanteed Valga poole;
- 3) kartes piiramisrõngasse sattumist oli Mägiste pooljaamas puruks löödud vjatkalaste 83.polgü 1.pataljon sunnitud kiirkorras taganema Tartu-Valga maantee suunas, et saada seal tuge maanteel liikuvalt soomusautolt ja läti kütipolkudelt;
- 4) ida suunas saadetud Kuperjanovi julgestus ja piilurid, kes pidid hankima infot raudtee pool liikuvate väeosade kohta, ei naasnud ülesande täitmiselt tagasi ja tapeti või vangistati, sest sattusid liikuma mööda samu taludevahelisi radasid, mida mööda lähenesid vjatkalased 83.polgust;
- 5) enamlaste piilurid kas üldse puudusid või ei suutnud nad tuvastada maanteel liikuvate väeosade kuuluvust, mistõttu läheneti meile praktiliselt kuni käsivõtluse tekkimiseni;
- 6) Vabadussõja alguses ei erinenud meie talvine vormiriietus vaenlase omast, sest mõlemate sinelid ja mütsid olid pärit endisest tsaariarmee vormirõivastusest ning kasutatavad eraldusmärgid ei olnud kaugemalt vaadates arusaadavad, mistõttu kumbki pool ei suutnud teineteist tuvastada.

VIII. Millest kirjutasid enamlaste ajalehed? (5)

"Petser, 29.jaan. Viimased meie kaotused Eestimaa seletatakse pääasjalikult meie väeosade väsimusega, kes kaua aega ilma puhkusest on lahingutest osa võtnud, ja eestlaste vihavaenu ja äraandmisega, kes väikeste salkadega meie seljataga paugutavad ja sellega mulje loovad, nagu oleks vaenlane meie seljataha läinud."

"Pihkva 29.jaan. Kommunaalteatris pandi suurearvuline mobiliseeritud eestlaste miiting toime, kus Eesti töökommuuna esimees slm. Anvelt üles astus ja punaseväe ülesannet ja sõja otstarvet selgitas, mis neil tuleb pidada. Oma kõne lõpul ütles ta, et kõik punaväelased, kes nõukogude platvormil ei seisa ja ei taha sõidida revolutsiooni proletariaadi eesmärkide kättesaamiseks, võidakse punaväelase kohusetäitmisest vabastada ja koju saata, nende seltsimeestega aga, kes kutse pääle punasesse sõjaväkke ei ole ilmunud, käidakse kui töörahva

vaenlastega ümber." Sm. Anveldi kõne mõte seisnes siiski selles, et kes punaväkke ei taha kuuluda, need lastakse maha.

IX. Hukkunute nimekiri

Hukkunud Kikka lahingu eel: 1) Johannes Hoffmann Hansu poeg, 3.rood, vangi langenud ja hukkunud, maetud Kursile, 2)Johannes Kivi Jakobi poeg 3.rood, hukkunud Priipalus, 3)August Poik, ?rood, hukkunud Korbi talu juures, 4)Johannes Priks, 2.rood, Korbi talu juures, 5)Ervin Reinvald Augusti poeg, 2.rood, Korbi talu juures.

Teadmata kadunud enne Kikka lahingut: 1)Johannes Hallik, ratsakomando, 2)Eesnimi puudub? Jaagund (Laiuselt) 3.rood;

Vangi langenud: Hugo Reinberg Hindreku poeg, 3.rood, Vabaduse risti kavaler?

Hukkunud Kikka lahingus (või haavadesse surnud):

2.roodust: 1)lipnik Nikolai Annuk, Kudina vald, 2) Eduard Kurs, Voldi vald, 3) August Linnamägi, Kaarepera vald;

3.roodust: 1)August Paukson Heinrich, Elistvere metsaülem, 2) Georg Luha, Maarja-Magdaleena vald, 3) Georg Leopold Saag, Kaarepera vallamaja, 4) Jakob Paavel, Tõlliste vald, 5)Jakob Naruskberg, Räpina, 6) Erich Terepson, Pärnu, 7) Johannes Hoffmann, maetud Kursile, 8)August Priks Anna poeg,

Ratsakomandost: 1)Karl? Meos, surnud haavadesse 25.10.19.

X. Kasutatud kirjandus

1. Esikaanel maal "Punaarmee sünd". V.K. Dmitrijevski, N.V. Jevstignejev, G.I. Prokopinski 1954.a. (Vikipedia)
2. ERA.2124.3.1004, lk.39 O.Pirn
3. K.Parts "Kas võit või surm". AS Printest. 1991.a.
4. Ed.Grosschmidt „Pealuu märgi all“ Tallinn „Mats“ II trükk 1995
5. Postimees nr.20, 6.02.19., lk.3, nr.14., 30.01.19.
6. ERA.2124.3.1976, lk. 2-15(hiinlastest) Kirjutis kodusõja sündmustest
7. ERA.2124.3.1586 (J.Unt)
8. „Vaba Maa“ nr.28., 4.02.19
9. Alice Kuperjanov „Kuperjanovi kaaslasena...“ Tartu 1937.
10. 2124.2.419.1.79 83.Vjatka polk
11. Kogumik "Eesti Vabadussõda 1918-1920". 1951.a.
12. Vaba Maa nr.23., 29.01.19., lk.3 (hiinlastest)
13. Vikipedia (vene)
14. Paul Villemi. „Operatiivse ja taktikalise juhtimise põhijooned Vabadussõjas“. Tallinn 1937. Kogumikus „Juhid ja juhtimine Eesti Vabadussõjas 1918-1920“. KVÜÕA Tartu 2010.
15. "Vaba Maa" nr.27., 3.02.19.
16. <http://elutark.delfi.ee/raamatud/nimed-marmortahvlil-henn-ahas-ja-kirjanik-albert-kivikas-vaga-sarnased-inimesed?id=76183325>

Kui palju me teame rääkida oma sõjakangelastest?

Näiteks muinaskangelasest Lembitust või neljast Jüriöö ülestõusu juhist ja kuningast, kes eestlaste karistamise eesmärgil Paide lossis oma peadest ilma jäid. Kahju, aga tundmatute sõjakangelaste nimekiri siin ka katkeb ja saab täiendust alles sadu aastaid hiljem. Leitnant Kuperjanovi oskuslikult sooritatud suurepärane "kübaratrikk" Kikka lahingus võiks oma sündinud ime poolest kuuluda ka müstika valdkonda.

Lugupidamisega Olev Teder